

“אַחַר כֵּן הִתְחִיל הָעוֹלָם לְהִיּוֹת בְּעֵינֵינוּ כְּלֹא” | יהודה עולמי

פתיחה

‘עם ריבוי של עולם-הלז על כורחו שירבה הכשרון לקנות דעת אותו ולהשתמש בו’¹

לאחרונה הזדמן לי להרהר שנית ב'מעשה מחכם ותם' של ר' נחמן מברסלב. המחשבות פתחו לי כמה פתחים מעניינים למחשבה שכדי לאמתם הזדקקתי לשוב אל הסיפור הידוע שזמן רב לא ראיתיו. מצאה חן בעיני התזה הטוענת שבסיפור זה, הגיבור הוא בעצם החכם ולא התם. האהבה הפופולארית לתם, שהתחברה אצלי להאדרה וחיבוב של עממיות שטחית ופולחן הבורות המפעם לצערי גם בקרב בחורי ישיבות למדנים רבים, צרמה לאוזני, וחיפשתי דרכים להפריכה מיסודה, בבחינת *לכבוש את המלכה עמו בבית*. לצערי כי רב, התברר שמרבית הרהורי לא מסתדרים עם פשט הסיפור. עלינו להודות בכך – התם הוא המנצח הגדול של הסיפור. ר' נחמן, לפחות, אוהב אותו יותר. הייאוש הזמני שנפלתי אליו לא נגמר, אך דווקא ממנו מצאתי את עצמי ממשיך להרהר באותם ההרהורים ולהבין שאולי ר' נחמן כנראה לא התכוון אליהם, אבל המחבר כבר מת מזמן, והפרשן חי ועומד לעד. החלטתי בכל זאת לגשת אל המעשה ולהציע את מחשבותיי לרבים.

עם כל זאת אני גם מתנצל מעט על הסגנון ובכל זאת מניח ומקווה שיהיה מה לומר על הדברים הבאים. אני מקווה שיחדרו, שיעוררו מחשבות כל שהן, יצר ווכחנות והתדיינות חי ובוועט. מי ייתן ואצליח.

את המעשה אני מעוניין לבחון משלוש זוויות. ראשית – זירת ההתרחשות, שנייה – חוויתן האישית של הדמויות, ושלישית – הקשרים עם המלך. דרך

¹ מרטין בובר, 'בסוד שיח', עמ' 29.

שלושה שלבים אלו אנסה להראות, למרות הכל, כמה נקודות לזכותו של החכם. ברצוני להסביר מדוע למרות שבבחירתו הסופית נראה שר' נחמן אכן בחר בתם, הבחירה לא הייתה פשוטה. הארכיטיפ של 'החכם', כפי שמוצג בסיפור זה, מזכיר מאוד חווית חיים שלא זרה לנו בכלל, מהספרות המודרנית, מההגות המקבילה אליה, ומעל הכל - מר' נחמן עצמו ומכתביו.

א. מהסוף להתחלה

ראשית, אני מעוניין לפתוח בקטע מחלקו האחרון של הסיפור.

והביא אותם אל רֶפֶשׁ וְטִיט וְשֵׁם הָיָה יוֹשֵׁב הַשָּׂד עַל כֶּסֶא בְּתוֹךְ הַרְפֶּשׁ
וְהִשְׁלִיכוּ אֶת הַחֲכָמִים הַנִּי"ל בְּתוֹךְ הַרְפֶּשׁ וְהַרְפֶּשׁ הָיָה עֵב וְדָבוּק כְּמוֹ דְבִק
מִפֶּשׁ וְלֹא הָיוּ יְכוּלִים לְזוּז עֲצָמָן כָּלֵל בְּתוֹךְ הַרְפֶּשׁ וְצָעְקוּ אֵלֶּי הַחֲכָמִים
לְאֵלֹ שְׁהִיוּ מְיֻסְרִים אוֹתָם, דְּהִינּוּ הַשָּׂד וְאַנְשֵׁיו, רְשָׁעִים! עַל מָה אֲתָם
מְיֻסְרִים אוֹתָנוּ? וְכִי יֵשׁ שָׂד בְּעוֹלָם? אֲתָם, רְשָׁעִים, מְיֻסְרִים אוֹתָנוּ
בְּחַנְּם.²

כשחשבתי על תיאור זה, לא יכולתי שלא לחשוב על דרכו של ר' נחמן ועל התעסקותו התמידית בקצוות. לדעתי אחד המוטיבים המעניינים בהגותו הוא שלא הכל הוא כפי שהוא נראה, דווקא המחסור והמסכנות מעידים על עושר גדול. דווקא הפגם הגופני מעיד על יכולת גדולה יותר. האימפוטנציה בעצם מעידה על אומניפוטנציה.

הדוגמא המובהקת לרעיון זה מובאת ב'מעשה משבעה בעטלירס', שם כל דבר נבחן כתשלילו של הדבר האמיתי; כך הקבצן כבד הפה הוא בעצם מליץ ודברן נפלא מאוד... יכול לדבר חידות ושירים... עד שאין נמצא שום נברא בעולם שלא ירצה לשמוע,³ והקבצן העיוור רק נראה זקן, אך למען האמת הוא צעיר מאוד שעדיין לא התחיל לחיות כלל!⁴ מעל כל זאת, יש לראות את מיקומו של מרכז הסיפור – 'בור של קינים וזבל', שם מתרחשת חתונה של שני ילדים אבודים שנתמכים על ידי קבצנים. אפילו המזון לאותה סעודת חתונה הוא שאריות

² כל הציטוטים הם מתוך הסיפור 'מעשה מחכם ותם' מתוך סיפורי מעשיות לר' נחמן מברסלב, אלא אם כן יצוין אחרת.

³ 'מעשה מז' בעטלירס', מתוך 'סיפורי מעשיות' לר' נחמן מברסלב.

⁴ שם.

מסעודה של המלך. אך מצבי קיצון אלו בסיפור על הז' בעטלירס מעידים על ההיפך הגמור. על עושר גדול המתאפשר רק מתוך המצוקה המדומה הזו. הממשות המתגלה בהעדר, היא-היא המצב היחיד שיכול לאפשר לטוב להיחשף.⁵

בעקבות כך אני חוזר למעשה שלנו. החכם שקוע גם הוא בטיט ורפש. המציאות כאן עוד יותר אבסורדית מהמעשה של החתונה. השד יושב על כסאו ומשקיף על שני החכמים הסובלים ומתענים על ידי אנשים – שלוחיו של אותו שד. ההעדר והשיגעון של סיטואציה זו מומחש אף יותר על ידי החכמים עצמם, שאינם מוכנים לקבל אותו. אף בעת היותם יושבים חסרי יכולת תנועה ומעונים, הם מנמקים את חפותם בכך שהסיטואציה מעיקרה אינה אפשרית. הרי השד כלל לא יכול להתקיים!

מעבר להגחכה הנראית לעין של החכם, אשר אותה אינני מכחיש, אפשר לזהות כאן גם מרכיב נוסף אותו הצגתי בהתחלה. אותם 'רפש וטיט' אינם שונים בהרבה מה 'קנינים וזבל' של חתונת הקבצנים. המציאות העקומה ממשית הרבה יותר מזאת הישרה. אולי הדבר קשור לכך שכל מציאות בעצם מסתירה דבר מה, והניקיון הוא בעצם רק מסיכה, דחיפה אל מתחת לשטיח של הלכלוך ההכרחי של הקיום. החכם, אם כן, נמצא במצב קיום עמוק יותר מהתם, שר המלך.⁶ אולי הייסורים שהוא מקבל הם בעצם רחמים א-להיים. או כדברי ר' נחמן: 'כי אצלו יתברך יכול להיות, שגם החולאת הקשה וכל היסודין הם הרחמנות שלו, כי בודאי כל מה שה' יתברך עושה להאדם, אפילו יסודין קשים, הכל הוא רק רחמנות'.⁷ לסיכום ההרהור הראשון נאמר – הסתכלות ישרה על המציאות בדרך כלל מפספסת, ועלינו לקרוא אותה אחרת. כך לפחות טוען ר' נחמן מדי פעם. אפשר אולי להציע שגם כאן כך הם פני הדברים. הזבל הוא הרבה יותר מזבל, והייסורים הם בעצם אהבה.

⁵ תודות לרב יאיר דרייפוס, שאת הרעיונות הללו לקחתי מספרו 'חתונה של אבודים'.

⁶ שעוד נדון גם בו.

⁷ ליקוטי מוהר"ן תניינא ס"ב.

ב. הנווד והבעלב'ת

נחזור להתחלה. גיבורי הסיפור הינם שני אנשים, חברים מילדות המגיעים מרקע זהה. אך האחד חכם והשני תם.

וְאֵלֹהֵי הַשָּׁמַיִם בָּנִים הָיוּ אֶחָד מֵהֶם בֶּרֶךְ הַבְּנָה, וְהָאֶחָד הָיָה תָם (לא שָׁהָיָה טִפֵּשׁ, אֲלָא שָׁהָיָה לוֹ שֶׁכָּל פְּשׁוּט וְנִמְרֹד) וְאֵלֹהֵי הַשָּׁמַיִם בָּנִים הָיוּ אוֹהֲבִים זֶה אֶת זֶה מְאֹד.

שני הבנים לא זוכים בתחילה לתיאור מעמיק מדי - אחד מבין מהר והשני לא טיפש אך בעל שכל נמוך. בשלב מסוים, חייהם של שני החברים מתפצלים. התם לומד מלאכת רצענות ומתחיל לעסוק בה והחכם נודד ממלאכה למלאכה וממקום למקום.

התם

תיאור חייו של התם מעורר מעט לגלוג. התם הוא אדם שטוב לו בחייו. הוא חי בבית מט לנפול, מאכליו מועטים בגדיו מרופטים ובכל זאת שמח הוא, כמה שנאמר 'איזהו עשיר? השמח בחלקו'. התם מגשים את חזון השמחה והפשטות. אך האם הדברים הם באמת כך? הרי התם חי בשקר?!

וְכֵן הָיָה מִצְוָה: אֲשֶׁתִּי, תֵּן לִי שֶׁכָּר לְשִׁתּוֹת! וְנִתְּנָה לוֹ מֵיִם, וְהָיָה מְשֻׁבָּח: כַּמָּה יָפָה הַשֶּׁכָּר הַזֶּה! תֵּן לִי דָבָשׁ! וְנִתְּנָה לוֹ מֵיִם, וְהָיָה מְשֻׁבָּח גַּם כֵּן כַּנְּל. תֵּן לִי יַיִן! וְכוּ' פְּיוּצָא בְּזָה, וְנִתְּנָה לוֹ מֵיִם וְהָיָה מְתַעַנֵּג וּמְשֻׁבָּח אוֹתוֹ הַמְשָׁקָה כָּאֵלֹהֵי הוּא שׁוֹתָה אוֹתָה מִמֶּשׁ וְכֵן בְּמִלְבוּשִׁים...

לעניות דעתי, קשה לראות את היופי שבתיאור זה. יש פה איזה יסוד עקום בחייו של התם. הוא איננו מישיר מבט עם המציאות, הוא יורק בפניה, ומסתגר בד' אמותיו. בנוסף, התם, כמו שכבר תואר, הוא בעל שכל נמוך ולא מבין בדיחות.

וְהָיוּ בָּאִים בְּנֵי אָדָם, וְהִתְחִילוּ בְּכוֹנְנָה לְדַבֵּר עִמוֹ בְּשִׁבְלֵי לְהִתְלוּצֵץ וְהָיָה אוֹתוֹ הַתָּם אוֹמֵר: רַק בְּלִי לִיצְנוּת! וְתַכְּף שֶׁהִשִּׁיבוּ לוֹ בְּלִי לִיצְנוּת, קָבַל דְּבָרֵיהֶם וְהִתְחִיל לְדַבֵּר עִמָּם כִּי יוֹתֵר לֹא הָיָה רוּצָה לְהַעֲמִיק לְחֻשָׁב חֲכָמוֹת, שְׁגָם זֶה בְּעֵצְמוֹ לִיצְנוּת כִּי הָיָה אִישׁ תָּם...

יוצא שדמות התם כבר פחות מרשימה,⁸ גם החברה קלטה שיש בסביבתה דמות מוזרה שיכולה להיות מקור ללעג. כשהם צוחקים עליו הוא לא מבין אותם מחמת שכלו הנמוך, ומכריז: 'רק בלי ליצנות'. כאמור - הוא תם, ואיננו מבין שמשקרים לו, הוא צריך להכריז ולבקש שלא יהתלו בו, אחרת הוא לא יבין שעושים ממנו צחוק. הוא גם מאמין להם במהרה, עד שלבסוף הוא מבין ששיקרו לו שוב. אך העיקר הוא שהתם שמח בחלקו – 'וְהָיָה רַק מְלֵא שְׂמֵחָה וְיָחֲדָנָה תְּמִיד'. זו דרכו של התם, להתעלם ולהתכחש למציאות. לחיות בעולם קטן ופרטי שרק הוא חלק ממנו, או בלשון האמרה הידועה: 'אין שכל אין דאגות'.

החכם

תיאור חייו של החכם מתחיל בצורה מעוררת קנאה, אך המשכו מעט טראגי. החכם, כאמור, הוא בר הבנה. הוא מבין את הפוטנציאל שיש לו ומחליט שלא לבזבז את זמנו על עבודות קטנות.

הִלֵּךְ הַתָּם וְלָמַד מְלֵאכָת רִצְעָן וְהִחָכֵם, שְׁהָיָה בַר הַבְּנָה לֹא הָיָה רְצוֹנוֹ
לְעֵסֶק בְּמֵלָאכָה פְּשוּטָה כְּזוֹ וַיֵּשֶׁב בְּדַעְתּוֹ, שְׂיִלְךָ בְּעוֹלָם וַיִּסְתַּפֵּל מֵהַ
לְעֵשׂוֹת וְהָיָה הוֹלֵךְ וּמְשׁוֹטֵט בְּשׁוּק

נראה כי תיאור קצר זה תומך בחובו את כל שיתפרש אחר כך. החכם לא מסתפק במלאכה פשוטה מפני חוכמתו. הוא מבין את הפוטנציאל הגדול שלו ולכן מחליט ללכת לבחון את העולם, לראות מה יש לחיים שבחוץ להציע. הוא הולך לשוטט בשוק. ומאז ועד חזרתו כעבור זמן רב לעיר הולדתו (ובעצם גם לאחר חזרתו) הוא אינו מוצא מנוחה. הוא הופך לנווד, משוטט. ממקום למקום עובר החכם ועובד במלאכות רבות ממינים שונים. הוא מתחיל ללמוד מלאכות וחוכמות חשובות כגון צורפות ורפואה, הוא מבין מה עליו לעשות כדי לחיות את החיים הטובים, לכאורה, אך מסיבה כלשהי הוא לעולם לא מגיע אליהם. הוא ממשיך לחפש ולא מוצא מנוח. בניגוד לתם, החכם לעולם אינו שמח

⁸ כך גם המנטרה המשומשת 'רק בלי ליצנות'.

בחלקו, הוא רואה את המציאות נכוחה, הוא מזהה את הפוטנציאל חסר המימוש.

אחר כך התחיל העולם להיות בְּעֵינָיו כְּלֵא פי מְחַמַת חֲכָמָתוֹ שֶׁהִיא אֶמֶן גְּדוֹל כְּזֶה וְחָכָם וְדוֹקְטוֹר כְּזֶה הִיא כֹּל אֶחָד מִבְּנֵי הָעוֹלָם בְּעֵינָיו כְּלֵא

החכם מתחיל לתפוס את חוסר הממשות של העולם, הוא מתחיל לזלזל בעולם ובאנשיו. בתחילה נראה שתפיסה זו היא תולדה של גאוה גדולה, ונדמה שהיא נקודת התורפה של החכם. אך אולי יש כאן יותר מכך. לא כל הכרה בערך עצמך היא גאוה, ולא כל זלזול בעולם הוא יוהרה. אחד הדמויות הבולטות שאני מכיר שנהגו בשתי תנועות אלו היה ר' נחמן בכבודו ובעצמו. תפיסה זו מולידה גם בדידות גדולה.

וְהִיא לֹא יִסּוּרִים גְּדוֹלִים בְּהַרְבֵּה פִּי מְחַמַת חֲכָמָתוֹ לֹא הִיא לֹא עִם מִי לְדַבֵּר וְלֹא הִיא מוֹצֵא אֶכְסֵנְיָא פְּרָצוֹנוֹ וְהִיא לֹא יִסּוּרִים הַרְבֵּה.

זהו 'הצד האפל' של החוכמה, הבידול. לעיתים תובנות מיוחדות, או רגשות יוצאי דופן יוצרים תסבוך. התחושה - שהיא בתחילה משכרת - של הייחוד, של חדוות הגילוי, עלולה להפוך למרבה הצער לחווית בדידות אימה. נראה שהדוגמא הכי טובה לדברים אלו מצויה בדברי ר' נחמן עצמו:

... "כִּי אֲנִי יִדְעָתִי" אֲנִי יִדְעָתִי דִּיקָא כִּי גְדֻלַּת הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ אִי אֶפְשָׁר לֹמַר לְחַבְרוֹ וְאֶפְשָׁר לְעַצְמוֹ אִי אֶפְשָׁר לְסַפֵּר מִיּוֹם לְיוֹם לְפִי מֵה שְׂמִינִיחַ לֹ וּמִתְנוּצָץ לֹ בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם, אֲיֵנוּ יְכוּל לְסַפֵּר לְעַצְמוֹ לְיוֹם שְׁנֵי הַזְּרִיחָה וְהַהֲתוֹצָצוֹת שֶׁל גְּדֻלָּתוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁהִיא לֹ אֶתְמוּל וְעַל כֵּן אָמַר: "כִּי אֲנִי יִדְעָתִי", אֲנִי יִדְעָתִי דִּיקָא כִּי אִי אֶפְשָׁר לְסַפֵּר כָּלֵל... (שיחות הר"ן, שיחה א')

גם בקטע זה מתוארת חוויה שהיא נפלאה מחד וקשה מאידך. ר' נחמן, שאמר שהוא 'חידוש גדול שכמותו לא נראה מעולם', בוודאי הכיר אותה היטב. חוסר היכולת לדבר עם האחר, לשתף אותו בחוויית החיים, תהיה זאת מיוחדת כמה שתהיה, היא בהכרח גם מחסור. אפשר אולי לומר שגם החכם שידע שפות, חוכמות ופילוסופיות רבות ניכנס למיצר הזה. יש לו ייסורים רבים כשהוא קולט

שאינן לו עם מי לדבר, איש אינו חכם מספיק, איש אינו מבין מספיק. נידון החכם העצוב להיות נע ונד על הארץ, חסר מנוחה ובודד. נשמע קבצני משהו? הייתי מעז ואומר, אולי אפילו ברסלברי משהו.

ג. הפוליטי והממשי

בשלב זה של הסיפור אנו עומדים במצב מקומם. התם, נמוך השכל, מלא שמחה וחדווה מחייו השקריים, בעוד החכם שעמל וטרח, נופל למשבר, שהוא עצמו עדיין אינו תופס את מלוא חומרתו. החכם עדיין מאמין שברגע שיגיע אל קהילתו יכירו כולם בחוכמתו –

אַלְךָ וְאֶשׁוּב לְבֵיתִי לְמַעַן יֵרְאוּ מֵהַ שְׁנֵהָיָה מִמֶּנִּי שְׁהִיִּיתִי נֶעֶר קָטָן, וְעַכְשָׁו
בְּאֶתִּי לְגִדְלָה כְּזוֹ!

החכם המבין שלא כדאי לו להתחתן, כי 'מי ידע מה שִׁנְעֶשֶׂה מִמֶּנִּי?', מוצא את עצמו נוסע לקבל את האישור מאותה חברה שלפני רגע הייתה בעיניו כלא כלום.

פַּעַם אֶחָד בָּא הַמֶּלֶךְ עַל הַסֵּפֶר מְרֻשָּׁם הַתּוֹשָׁבִים וּמָצָא, שֶׁהָיוּ פְּתוּבֵינָם שָׁמַיְמִי אֵלֵינוּ הַשָּׁנִי בְּנִים זֶה בְּשֵׁם חָכָם, וְזֶה בְּשֵׁם חָכָם וְהָיָה בְּעֵינָיו לְפֶלֶא, שֶׁאֵלֵינוּ הַשָּׁנִים מְכֻנָּיִם בְּשֵׁם חָכָם וְחָכָם וְנִתְאַוָּה הַמֶּלֶךְ לְרְאוֹתָם.

לאחר שמגיע החכם לעירו, עולה הסיפור להילוכו האחרון. המלך שומע את שמעם של שני חברי הילדות שאחד מהם חכם והשני תם. הוא מסתקרן ורוצה להזמין אותם אליו. דומה בעיני שדרך היחס של כל אחד מהם אל ההזמנה ודרך התגובות שהיא גוררת, אפשר לעמוד בצורה עמוקה יותר על טבעם של שני הארכיטיפים. אך לפני כן חשוב להאיר הערה חשובה: ישנו כלל די נפוץ בסיפורי ר' נחמן, שכאשר הוא מדבר במשל על מלך הוא מתכוון בנמשל לקוב"ה. אינני יודע מהו מקורה של אותה אמירה, אך בין אם היא מדברי חכמים או הנהגה חסרת מקור שהשתרשה, אבקש להתעלם ממנה. בפרשנות שארצה להציע אתיחס לדמות המלך המופיע בסיפור כמלך בשר ודם. לאו דווקא דמות שלילית, אך בוודאי שלא מלך מלכי המלכים.

נחזור לסיפור. המלך מבין שכדי להגיע אל החכם והתם, עליו לא להפחיד אותם, ולמצוא שליחים הדומים להם שיביאו אותם אליו. אל החכם הוא מתעתד

לשלוח חכם אחר, וכך גם אל התם הוא מבקש לשלוח תם אחר. אצל החכם הוא אינו נתקל בבעיה, שהרי עיר הבירה מלאה בחכמים. אך תם הוא מתקשה למצוא, ומוצא בארמונו רק תם אחד, והוא הממונה על האוצרות. מדוע אם כן דווקא שר האוצר הוא תם? התשובה היא שאין הוא רוצה חכם שיעשה כן, כי החכם בחוכמתו יבזוז את כל אוצרות המלך, אך התם, כנראה, לא יעשה כן.

אם כן, המלך שולח נציגים. כשהתם מקבל את הבשורה (שאותה לא ידע לקרוא והצטרך שיקריאו לו) הוא מתמלא שמחה ושוכח את כל המתרחש סביבו. הוא בקושי מספר לאשתו, ורץ אל העגלה היוצאת אל ארמון המלוכה. החכם, לעומתו, הוא סיפור אחר.

נתחכם החכם בחכמתו ופילוסופיה שלו וענה ואמר מה זאת, שהמלך פנה ישלח אחרי, עבור שפל ברך כמוני ומה אני, שהמלך ישלח אחרי?! הלא מלך פנה שיש לו ממשלה וגדלה כזו ואני שפל ונבזה... ואיך תישב זאת בדעת, שהמלך פנה ישלח עבור שפל כמוני? אם אמר בשביל חכמתי מה אני כנגד המלך? וכי אין להמלך חכמים? וגם המלך בעצמו בודאי חכם גדול ומה הדבר הזה, שהמלך ישלח עבורי? וישתומם על זה מאד מאד ענה ואמר זה החכם... תדע מה שאני אומר דעתי שבהקרח הדבר מובן ומברר, שאין מלך בעולם כלל וכל העולם טועים בשטות הזה, שסוברים, שיש מלך וראה והבן איך אפשר זאת, שפל בני העולם ימסרו עצמן לסמך על איש אחד, שהוא המלך? בודאי אין מלך בעולם כלל.

מעניין מאוד שדווקא כאן החכם ממעיט בערך עצמו. אותו חכם שביטל את העולם כולו, לפתע פתאום ממעיט את עצמו ואף מסיק מכך שמן הסתם אין מלך. מול החכם עומד שליח המלך, מצויד באיגרת החתומה על ידי המלך, אך מסתבר שזו אינה הוכחה. עם כל זאת טוען החכם לקונספירציה אדירת מימדים, בעצם אין מלך!

השלב הבא של הסיפור עוד מעצים את הניגוד בין החכם והתם כאשר התם מתמנה למושל מחוז. המלך מחליט שהוא צריך תם שימשול במחוז. החכם לעומת זאת חוזר לנדודיו על מנת לחשוף בכל העולם את השקר הגדול הנקרא מלך.

ותמיד היו חוקרים העולם, ומצאו שהעולם בטעות ונעשו עניים הולכי רגלי ונסתלק חשיבותם ולא היו נחשבים כלל.

כימי הנדודים חוזרים, בעוד התם יושב על כס ממשלתו ומתחיל להבין מעט דברים, החכם מוצא את עצמו מוכה ופצוע לאחר שזלזל בדמות חשובה, בעלת שם. הוא חוזר לימי נדודיו אך הפעם גם מוכה, פצוע וחסר כל. כדי להוכיח את האמת בעולם, הוא מוותר על כל רכושו ואף זוכה לגינויה של החברה. כך הוא מגיע אל התם. התם, שכעת הינו מושל מחוז, כאמור, מוכיח לחכם שהצליח להיות חכם כמותו. הוא רכש כמה חוכמות והוא כבר מביין מעט דברים, אך עדיין בתמימות גדולה.

מצב זה של החכם והתם מעיד לדעתי על האמת הכואבת. התם, בסופו של דבר נאהב על ידי החברה, הוא מתאים להיות שר אצל המלך. החכם מגונה מכל וכל. בפוליטיקה אין מקום לדמויות מורכבות. יש צורך באנשים החלטיים, שיודעים לעבוד, שלא מתחכמים. לכאורה הדברים אינם נראים כך, אך בפועל הדרישה החברתית מכל פוליטיקאי היא שיביע עמדה. פוליטיקאי בלי עמדה הוא זן נפוץ אך לא אהוב על איש. פוליטיקאי אהוב הוא בעל העמדה, בעל הדעה בכל אחד מהתחומים החשובים; כלכלה, בטחון וחברה. אנו רואים בעינינו שנקודות התורפה של המפלגות הפוליטיות כיום הן המקומות בהם אין להן משנה סדורה והחלטית. החכם - אין לו מקום בעולם כזה, בעולם החלטי ויצבי. יתרה מכך, הוא מכחיש את קיומו של עולם כזה, הוא מזלזל בו. החכם מקומו בין אנשי הרוח, אלו שלא יוכלו להצטמצם לעולם לכדי מציאות קונקרטית וחד ממדית. הם בוחרים בעולם הרוח הערטילאי שלהם. הם הופכים אותו לממשות בעוד את הפוליטיקה הם משאירים לבורים, לתמימים. התם הוא איש המעשה, והחכם הוא איש הרוח. התם לא מבדיל בין מציאות למציאות, הוא לא מכיל את המורכבות. הוא בוחר באמת ארצית ומוותר על שלל האופציות האין-סופי. הוא בוחר, ובכך משאיר את החכם מאחור. החכם לא מכיר בבחירתו של התם. הוא מפקיע אותה מיסודה. הממשות החד-ממדית זרה לו, והוא מעדיף לכפור בה מאשר להתקיים בתוכה.

נראה בעיניי שגם במציאות כיום סביב השדה הפוליטי, אפשר להבחין בשני הטיפוסים. בשני הקצוות הרדיקלים של החברה הישראלית קיימות דמויות הזויות, ערטילאיות, שאפילו החברה שסביבם לא מוקירה אותם. הרעיונות שלהם לעולם לא יעברו מסך, הם לעולם לא יצליחו להשתלב במערכת הרשמית, הם מנסים, לפעמים - אך לעולם לא עוברים את אחוז החסימה. הם

נשארים בעמדה ביקורתית אך לא פרקטית, לפעמים הם נשמעים באוזנינו כיתוש מציק שיש לסלקו בביטול, אך לעיתים קשה להתעלם מהאמת הגדולה בדבריהם. אמת שלאחריה נשאל, 'נו, אז מה עושים?', וייאוש תהיה התשובה היחידה שנקבל, ייאוש המכחיש את הכל זולתם. בצדק רב, אומנם, אך בצדק שלעולם לא ישתלב עם פרקטיקת החיים המצערת. זו תיאליץ להיכנע לדרכים לא שלמות, תיאליץ להיות מעט תמימה, תמימה כדי שתוכל להחליט. תמימה כדי שתוכל לעשות דברים בממשות המצומצמת מדי של החיים. זאת שבתורה, מכחישה גם היא את האמת הגדולה וההזויה של הקצוות.

סוף לא טוב / מניפסט לחכם

'האדם מאבד את תמימותו וקורע את עצמו מההוויה האלוקית, מקבל הוא את עצמאותו, אך מאבד את ההרמוניה עם הוויה זו'.
(הרב שג"ר, פור הוא הגורל - דרשות לפורים, עמ' 58)

הגענו לנקודת ההכרעה, במי נבחר, בחכם או בתם? האם נבחר במציאות מצומצמת ושלמה, או שנבחר באין-סופיות המתסכלת של הדעת? ואולי החמרנו מדי עם התם? אולי התם אחדותי יותר, אולי התם הוא כמו בסיפור, כזה שיכול להיות חכם אך בוחר לוותר על כך? בוחר להתמקד, לוותר על האומניפוטנציה, בשביל להצליח ללדת תינוק אחד ויחיד? אולי אפשר לומר שהתם המתמסר, בעצם מקריב את הקורבן הכי אמיץ. הוא מוותר על חירותו, על עצמאותו, ועל דעתו. אך האם יוכל החכם להקריב קורבן זה? האם ביכולתו בכלל לבחור בחירה שכזו? או כמו שאמר לי פעם אדם חכם: 'מי שטעם מעץ הדעת - כבר לא יכול לחזור בו'.

אך בעומק, עיקר הטענה שלי היא נגד ר' נחמן, כמו ביקורתו של יוסף חיים ברנר על הרב קוק. לא יכול להיות, טען ברנר, שהרב קוק כתב מה שכתב על נשמות דתהו – על החילונים הכופרים של העליות הראשונות, בלי להכיר את החוויה לעומק. התיאור החי עד לכדי כאב שלו לא יכול להגיע משום מקום, הוא כנראה גם כאן איתנו, במובן מסוים, אמר ברנר. ר' נחמן בסיפור זה מנציח את הטרגדיה. התיאור החי והנושם של החכם לא יכול היה לבוא מהאוויר. זיקת

דמותו של החכם, כמו שהראנו, לרעיונות אחרים של ר' נחמן, היה מדי. חיה מספיק בכדי לגרום לנו לתהות 'מי בעצם גיבור הסיפור? התם מנצח, זה ברור. התם שמח בחלקו, עשיר, ובעל מעמד. החכם מסכן ומעונה. מספיק סיפור חייו של ר' נחמן⁹ בכדי להבין כמה לא קלה הייתה דרכו. דרך של ביזיונות, עוני ונידוי, דרך של חכם המנסה להראות לכולם ש'המלך הוא עירום' ומקבל מטח עגבניות רקובות בתמורה.

למה הולד דומה במעי אמו לפנקס שמקופל ... ונר דלוק לו על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו... ואין לך ימים שאדם שרוי בטובה יותר מאותן הימים... ומלמדין אותו כל התורה כולה... וכיון שבא לאויר העולם - בא מלאך וסטרטו על פיו, ומשכחו כל התורה כולה, שנאמר (בראשית ד') לפתח חטאת רובץ.

(בבלי, נדה דף ל עמוד ב)

יש מציאות של רחם ויש מציאות של חיים. ברחם יכולנו להיות תמימים, היינו אחד עם ההוויה כולה, ומרגע שהגחנו לעולם התחיל הפירוד. הגיע המלאך וסתר לנו בפינו. בבחינת ניעור כתפיים, בבחינת 'התעורר! אינך עוד במציאות האידיאלית של הרחם, עליך לעבוד'. להתגעגע אל הרחם, אך לא להתכחש למציאות האחרת, ולעצמאיות הנכפית עלינו. גם החכם וגם התם הם יוצאי דופן, מקצוות החברה. שניהם מגודים בשלבים כאלו או אחרים של חייהם. היחס של שניהם למציאות יוצא דופן – זה מבטל אותה, וזה מתעלם ממנה. זה בסוף לא מצליח להתקיים בה וגם היא מתכחשת אליו, וזה מתקבל על ידה ואף מנהיג אותה.

החכם, כך נראה לי, מבין באופן עמוק יותר את המציאות הכאובה. הממשות שהוא בחר לו כתחליף הרבה יותר ממשית מזו של התם, ומתוך כך גם יותר כואבת. אך מקומו לא מאפשר לו לקבור את הראש באדמה, לא מאפשר לו להתעלם ולהתכחש לאמת. להיפך, עליו לחשוף אותה, גם במחיר יומו הטוב, ולגלות אותה לעולם.

⁹ והוא הדין על הדורות הבאים של חסידיו.